

Mühazirə 2.AZƏRBAYCAN İQTİSADİYYATININ ƏSAS MAKROİQTİSADI GÖSTƏRİCİLƏRİ

Plan:

- 1.Ümumi daxili məhsul**
- 2. İnflyasiya**
- 3. Məşğulluq**
- 4. Əhalinin həyat səviyyəsi**
- 4. Özəlləşdirmə**
- 5. Dövlət büdcəsi**
- 6. Valyuta siyasəti**
- 7. Əhali**

Bazar münasibətləri iqtisadi sistemi şəraitində cəmiyyətin çox sahəli təsərrüfat həyatının müxtəlif problemlərinin öyrənilməsi bilirik ki, əsasən iki –*mikroiqtisadi* və *makroiqtisadi* səviyyələrdə aparılır.

Makroiqtisadiyyat isə hər bir ölkənin, milli iqtisadiyyatın, bölgənin (regionun) təsərrüfat həyatının bütövlükdə, yəni tam şəkildə öyrənilib təhlil edilməsini nəzərdə tutur.

Ölkənin və milli iqtisadiyyatın çoxsaylı problemləri sırasında makroiqtisadi təhlili ilk növbədə, ümumi milli məhsul (ÜMM) və onun artım templəri, inflyasiya və işsizliyin səviyyəsi, iqtisadiyyata investisiya qoyuluşlarının həcmi və səmərəliliyi, xarici ticarət dövriyyəsi və tədiyyə balansının vəziyyəti, dövlətin iqtisadi siyasətinin əsas istiqamətləri və onun real nəticələri kimi ümumiləşdirici (sintetik) göstəricilər, habelə onların dəyişmə dinamikası maraqlandırır.

Makroiqtisadi təhlil əsasən aşağıdakı problemlərin təhlili və araşdırılmasını nəzərdə tutur:

1. Ümumi milli məhsul (ÜMM) və ümumi daxili məhsulun (ÜDM) həcmi, habelə artım templəri;
2. Məşğulluq və işsizliyin səviyyəsi;
3. İnflyasiya və qiymətlərin indeksi;

4. İqtisadi tsikllər və inkişafın qeyri-sabitliyi;
5. Dövlətin makroiqtisadi siyasəti;
6. Ölkənin xarici iqtisadi siyasəti və beynəlxalq əlaqələr sistemi;
7. Əhalinin həyat səviyyəsi problemləri və s.

ÜMUMİ DAXİLİ MƏHSUL

Ölkə iqtisadiyyatının ÜDM-ni təhlilinə keçməmişdən əvvəl iqtisadi nəzəriyyədən öyrəndiyimizi yadımıza salaq: *Ümumi daxili məhsul (ÜDM) mülkiyyət mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, ölkə ərazisində fəaliyyət göstərən şirkətlərin il ərzində istehsal etdikləri hazır əmtəələrin və göstərdikləri xidmətlərin ümumi dəyəridir.* Keçmişdə istehsal edilən məhsullara aid sövdələşmələr ÜDM-də əks olunmur. Adətən bu interval il və ya rüblərdir.

Ölkədə müstəqilliyin əldə edildiyi ilk illərdə müasir bir vergi sisteminin tətbiq edilməməsi, xarici ticarətdəki məhdudiyyətlər, müharibə və parçalanma nəticəsində ortaya çıxan problemlər milli gəlirdə 60% nisbətində azalmaya səbəb olmuşdur.

1991-1995-ci illər arasında ÜDM-da əhəmiyyətli sayılacaq dərəcədə geriləmələr olsa da, 1995-ci ildən etibarən BVF və Dünya Bankı ilə ortaqlıq çərçivəsində başlanılan iqtisadiyyatda yenidən formalaşma və özəlləşdirmə proqramları çərçivəsində həyata keçirilən məyə başlanan iqtisadi sabillik proqramı ilə 1996-cı ildən etibarən inkişaf dövrünə qədəm qoyulmuşdur. Keçid dövründə Azərbaycan iqtisadiyyatı köhnə SSRİ ölkələri arasında ən sürətli böyüyən ölkələrdən biri olmuşdur.

Pandemiya səbəbi ilə ölkə iqtisadiyyatına və sahibkarlara dəyən zərərin minimuma endirilməsi məqsədilə Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində müvafiq dəyişiklik edilərək 1 yanvar 2020-ci il tarixdən bir il müddətinə olan dövr ərzində, pandemiya zərər çəkmiş sahələrdə fəaliyyət göstərən sahibkarlıq subyektlərinə əmlak və torpaq vergisi üzrə müddətli azadolmalar verilmiş, əldə edilən mənfəətin 75 faizi miqdarında vergi güzəştləri tətbiq edilmiş və digər vergi güzəştləri verilmişdir. Həyata keçirilən kompleks tədbirlər pandemiyanın sahibkarlığın inkişafına və əhalinin həyat səviyyəsinə təsirinin minimum səviyyəyə endirilməsinə, iqtisadiyyatımızın sürətli geriləməsinin qarşısını almağa imkan vermiş və nəticədə ÜDM 2020-ci il ərzində 2019-cu ilə nisbətən 4.3 faiz azalmışdır. Geriləməyə əsas səbəb OPEC+ ölkələri üzrə hasilatın azaldılması barədə öhdəliklərin ölkəmiz tərəfindən tam icra edilməsi olmuş və nəticədə neft-qaz sektoru üzrə 2020-ci ilin yanvar-dekabr aylarında 2019-cı ilin müvafiq dövrünə nisbətən 7.0% azalma qeydə alınmışdır. Bu sektorun ÜDM-də xüsusi çəkisi 29.9% olmuşdur.

Qeyri-neft sənayesi , informasiya və rabitə sahəsi, kənd təsərrüfatı , nəqliyyat və anbar təsərrüfatında artım müşhidə olunmuşdur. Pandemiya ölkə iqtisadiyyatında ən çox turizm sektoruna mənfi təsir göstər-miş və nəticədə cari ilin yanvar-sentyabr aylarında turistlərin yerləşdirilməsi və ictimai iasə sahəsi üzrə 58.9 faiz azalma qeydə alınmışdır.

2020-ci ildə iqtisadiyyatın və sosial sahələrin inkişafı üçün bütün maliyyə mənbələrindən əsas kapitla 17028.1 milyon manat investisiya yönəldilmişdir.

2020-ci il COVID-19 pandemiyasının yaratdığı fəsadlara baxmayaraq, bir sıra mühüm siyasi, iqtisadi və sosial hadisələrlə yadda qalmışdır. Cənub Qaz Dəhlizinin son seqmenti olan TAP-ın istismara verilməsi ilə tarixdə ilk dəfə ola raq Azərbaycan qazının Avropaya ixracına başlandı. Bir çox ölkələri birləşdirən Cənub Qaz Dəhlizi Avrasiya ölkələri arasında yeni əməkdaşlıq formatının təməlini qoydu

2020-ci ildə də nüfuzlu beynəlxalq qurumların reytinglərində Azərbaycan iqtisadi göstəricilərinə görə yuxarı sıralarda yer almışdır. Dünya Bankının “Doing Business” hesabatında Azərbaycan 190 ölkə arasında 28-ci yerdədir.

Dünya Bankı tərəfindən Azərbaycan 10 ən islahatçı ölkə sırasına daxil edilmişdir. Davos Ümumdünya İqtisadi Forumunun hesabatlarında da ölkəmiz bir sıra pozisiyalar üzrə ən qabaqcıl yerlərdədir.

Bundan əlavə Heritic Fondunun 2020-ci ilin nəticələrinə əsasən elan etdiyi İqtisadi Azadlıq İndeksinə görə Azərbaycan 38-ci pilləyə yüksəlmişdir.

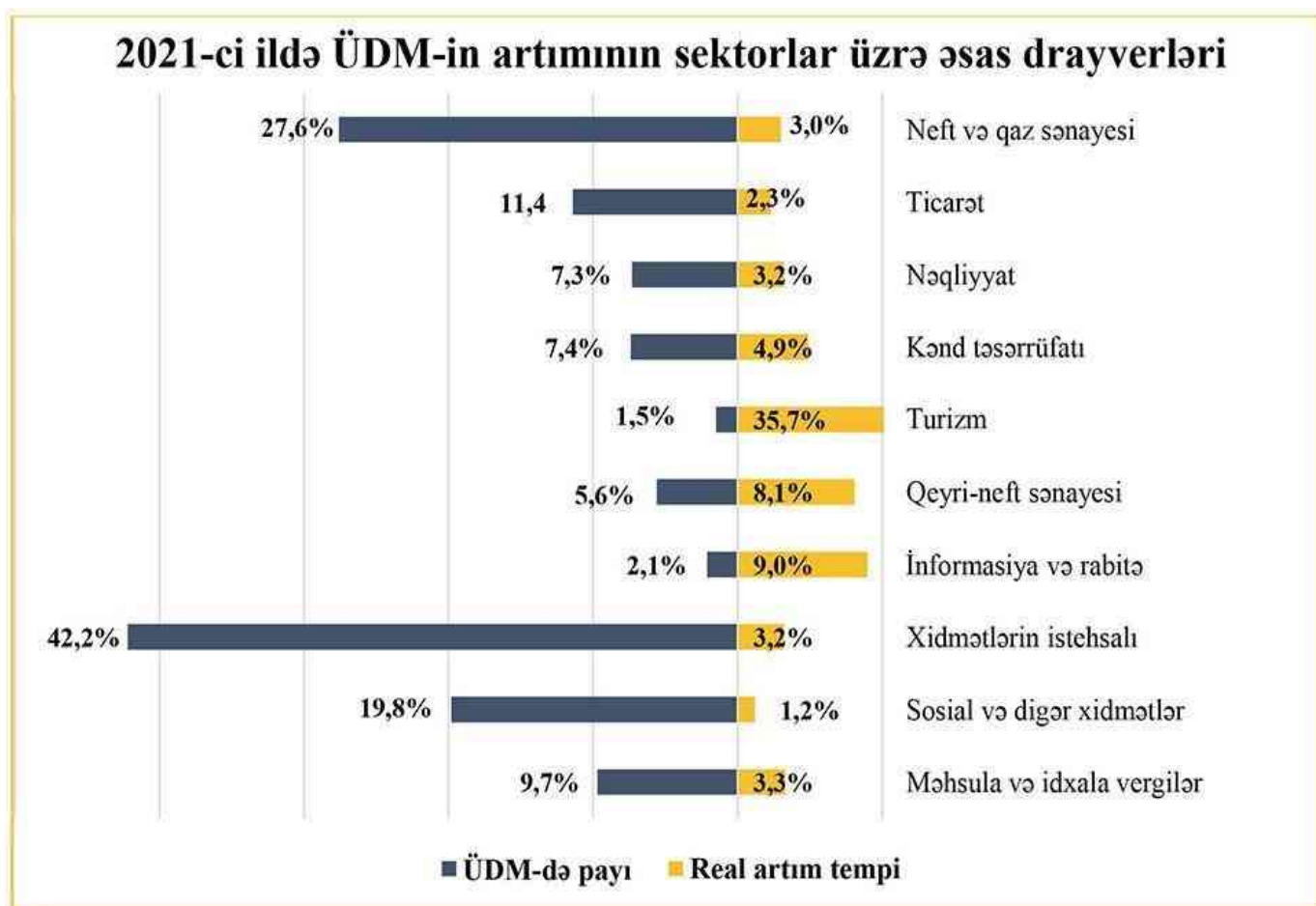
2020-ci ildə ölkədə 72,4 mlrd. manatlıq və ya əvvəlki illə müqayisədə 4,3% az ümumi daxili məhsul (ÜDM) istehsal edilmişdir.

2019 il ödəmə qabiliyyətini itirmiş 4 bankın lisenziyası ləğv edilmişdir. Ümumilikdə 4 bank üzrə bu günədək 24,5 minə yaxın əmanətçiyə 628 mln. manat məbləğində qorunan əmanətləri üzrə kompensasiya ödənilmişdir.

Xarici ticarət dövriyyəsinin azalmasına baxmayaraq, ticarət saldosu müs- bət 3 mlrd. dollar olmuşdur.

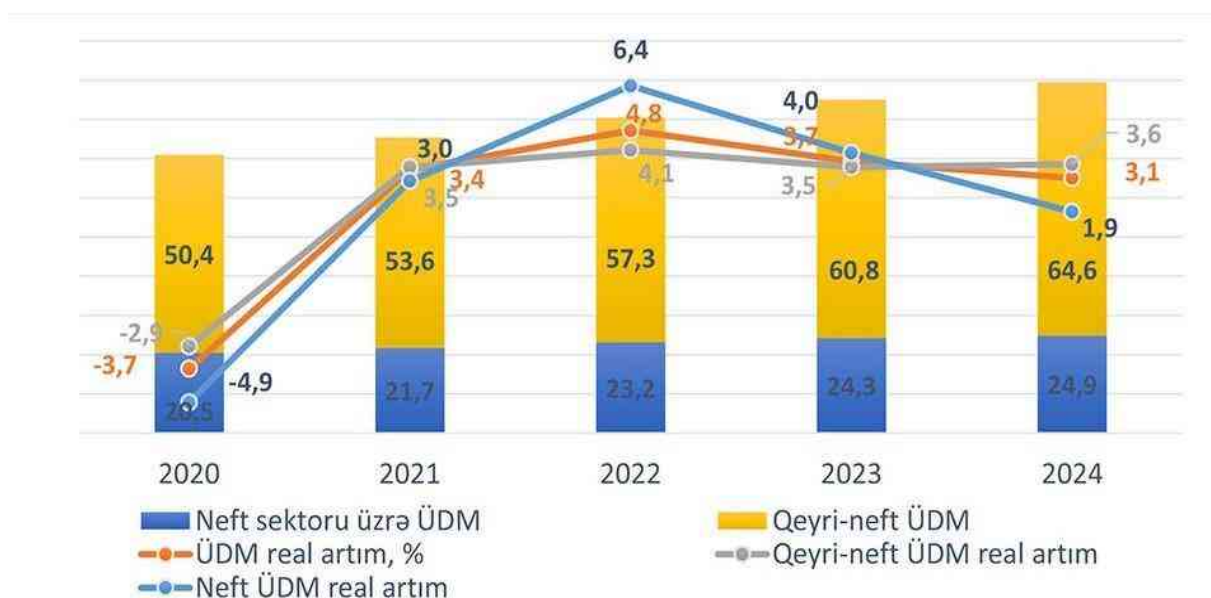
2020-ci ildə ölkə iqtisadiyyatında muzzla çalışan işçilərin orta aylıq nominal əməkhaqqı 11,4% artaraq 707 manat təşkil etmişdir. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası və yenidən qurulması ilə bağılı vəzifələrin icrası üçün 2021-ci ilin dövlət büdcəsində ilkin olaraq 2,2 mlrd. manat maliyyə təminatı yaradılmışdır.

ÜDM-nin real artım tempinin müxtəlif ssenarilər üzrə dinmaikası, faizlə

Mənbə: <http://www.maliyye.gov.az/static/111/budce-layihelerinin-teqdimati-ve-parametrleri>

2020-2024-cü illərdə ÜDM-nin strukturu (milyard manatla) və real artım templəri

Azərbaycanda iqtisadi islahatların BVF-nin məsləhətləri istiqamətində əsasən Monetarist tərzdə həyata keçirilməsi səbəbiylə sərt pul siyasətinin və dövlət xərclərini azaldaraq büdcə siyasətinin tətbiqi, rifah səviyyəsi çox aşağı olan və hələ arzulanan səviyyəyə çatmamış hissəsinin üstünlük təşkil etdiyi əhaliyə mənfi təsir göstərir. Bu tətbiqlərə paralel olaraq qaz, yanacaq və çörəyə tətbiq olunan subsidiyaların qaldırılması, köçkünlər, əlillər və şəhid ailələri xaricində elektrik, su, ictimai nəqliyyat kimi sahələrdə əvvəlcədən bilinən üstünlüklərin və ya güzəştlərin qaldırılması və s. keçid dövründə çətinliklərin ortaya çıxmasına səbəb olur.

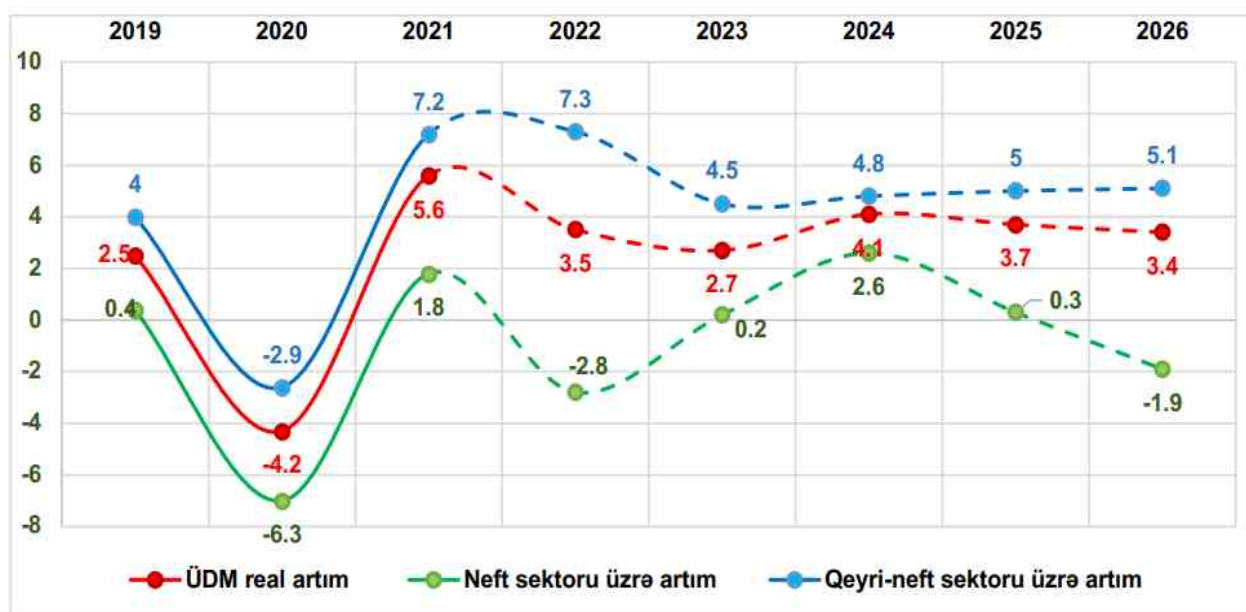
Regional həcmiylə adam başına düşən milli gəlir incələndikdə Bakıda orta-lama gəlir səviyyəsinin yüksək olduğu, digər şəhərlərdə isə gəlir səviyyəsinin Bakıdakı gəlir səviyyəsinin təqribən yarısını təşkil edəcək bir səviyyədə, yəni xeyli aşağı olduğu müəyyən edilmişdir.

İslahatların tətbiq edilməsi nəticəsində ÜDM-nin sektorlar üzrə bölgüsündə və özəl sektorun iqtisadiyyatdakı çəkisində müəyyən dəyişikliklər olmuşdur.

Azərbaycan 2023-cü il üçün ÜDM artımı proqnozunu azaldıb

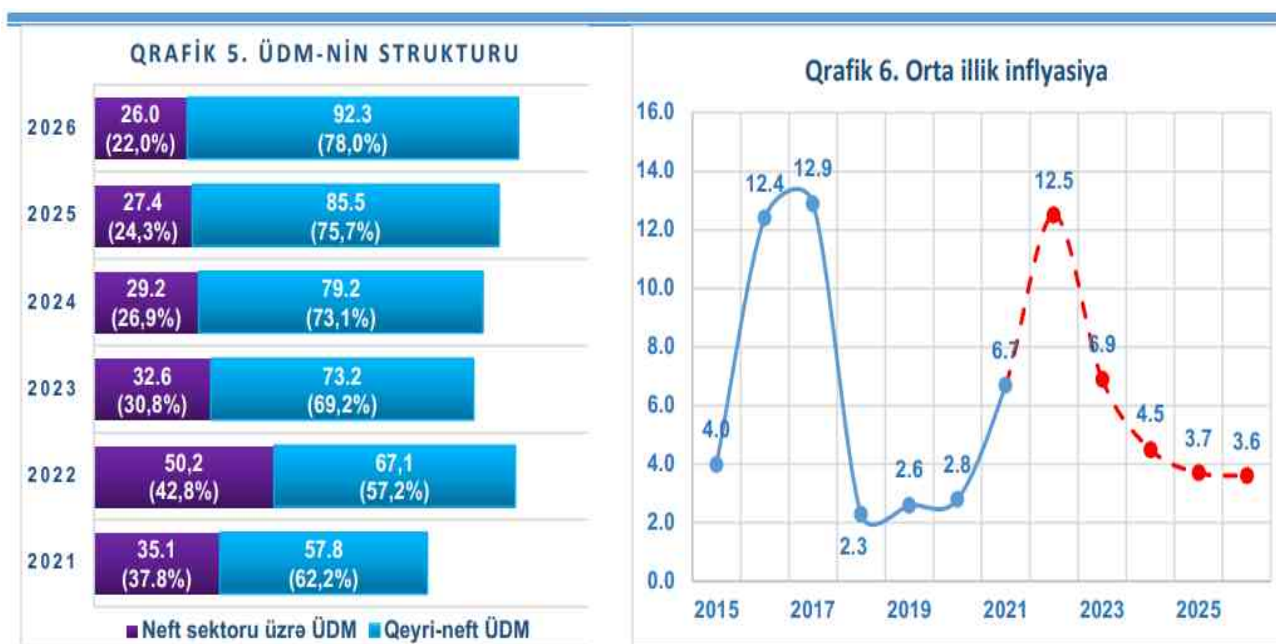
Azərbaycanın 2023-cü il büdcə layihəsində neftin dəyəri 2022-ci ildə nəzərdə tutulan 85 dollar/bareldən 50 dollara kimi endirilib, bu barədə ölkənin Maliyyə Nazirliyi məlumat yayıb.

2023-cü ildə büdcənin gəlirləri 2022-ci ildəki 29,19 milyard manatdan 32,94 milyard manata, xərcləri isə 32,30 milyard manatdan 37,88 milyard manata yüksəlib. Gələn ilin büdcə kəsiri bu il 3,10 milyard manatdan 4,94 milyard manata kimi artıb.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi

Hökumət gələn il inflyasiyanı 2022-ci ilin sonunda gözlənilən 12,5%-dən 6,9%-ə endirməyi planlaşdırır.

Mənbə: Azərbaycan Respublikasının İqtisadiyyat Nazirliyi

Azərbaycanın 2023-cü il büdcəsində müdafiə və təhlükəsizlik xərcləri 5,32 milyard manat məbləğində nəzərdə tutulub ki, bu da 2022-ci il üçün təsdiq edilmiş proqnozdan 4,6 faiz çoxdur.

İNFLYASIYA

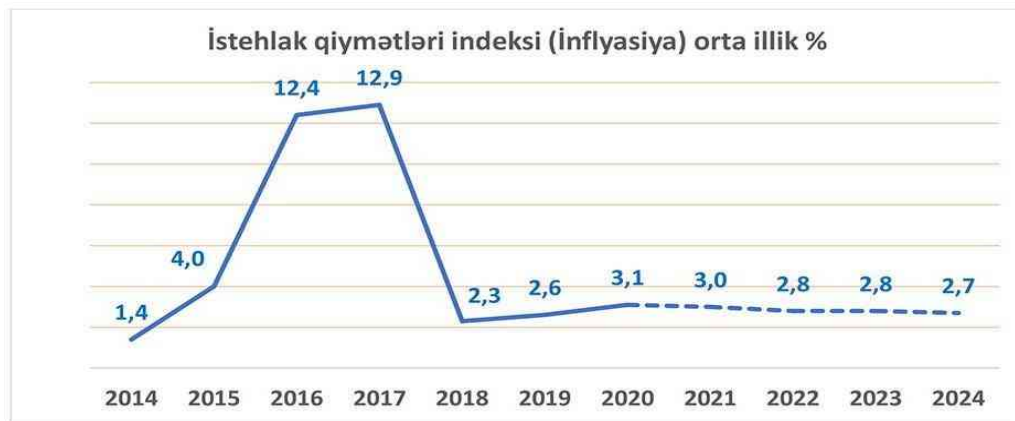
İnflyasiya, bir ölkədəki mal və xidmətin satın aldığımız qiymətinin davamlı olaraq artım göstərməsidir. Ölkələrin ümumi mənada illik olaraq inflyasiya hədəfləmələri vardır. Bu illik faiz əsasda artım olaraq qiymətləndirilir. İnflyasiya olduğunda ölkənin pul vahidinin dəyəri sabit olaraq qala bilməz. İnflyasiya məhsul və xidmətlərə olan tələbin qarşılanmaması nəticəsində meydana gəlir. İqtisadiyyatda istehsal miqdarına tələb artarsa məhsul və xidmətlərə görə ödənilən qiymət artır.

Qiymətlərin ümumi səviyyəsinə təsir edən xarici təsirlər olaraq neftin qiymətinin dünya bazarındakı artımı nəticəsində, xarici ticarətin həyata keçirildiyi ölkələrdə istehsal xərclərindəki artım və avronun güclənməsi səbəbiylə avro zonadan idxal olunan malların qiymətlərində müəyyən nisbətdə artım müşahidə olunmuşdur. Bundan əlavə, Rusiya sərhədlərində keçidlərdə baş verən problemlər və taxıl idxalına ƏDV üzərinə tətbiq olunan güzəştlərin sona çatması da inflyasiyaya səbəb olan amillərdəndir.

İqtisadiyyatda keçid dövrü yaşayan Azərbaycanda inflyasiya struktur xarakter daşıyır. İqtisadiyyatda ümumi təklif ilə ümumi tələb arasındakı balansın inkişafın dinamik dövrü ərzində əldə edilməsi asan deyil. Təsərrüfat sektorunda

müasirləşmənin hələ həyata keçməmiş olması, sənaye istehsalında miqdar və növ baxımından zəiflik, istehlakçı və istehsalçı arasında marketing problemləri kimi səbəblər inflyasiyanın 2005-ci ildə iki xanalı olmasının əsas səbəbləridir.

Qrafik 2.4. illər üzrə inflyasiya səviyyəsi (faizlə)

Mənbə: <http://www.maliyye.gov.az/static/111/budce-layihelerinin-teqdimati-ve-parametrleri>

Qiymətlərin ümumi səviyyəsində sabillik baxımından diqqət edilməsi lazım olan nöqtələrdən biri budur: Qiymət sabilliyi məqsədi ilə yüksək istehsal artımı və tam iş gücünə yaxınlaşma məqsədləri arasında ziddiyyət var. Çünki, qısa müddətdə qiymət artımları, digər şərtləri dəyişməmək şərtiylə istehsalçıların qazanc nisbətini artıracağından, istehsalçını daha çox istehsala təşviq edəcəkdir. Beləliklə, həm yüksək böyümə səbəbi, həm də məşğulluqda artım əldə ediləcəkdir. Bu baxımdan, nəzarət altında olmaq şərtiylə Azərbaycanda 10-15% ətrafında inflyasiya nisbəti normal qəbul olunur

MƏŞĞULLUQ

Ölkə iqtisadiyyatında baş verən keçid və durğunluq səbəbiylə iş qabiliyyəti olan insanların böyük əksəriyyəti işsiz qalmışdır. Ermənistanın Azərbaycan torpaqlarının 20%-ni işğal etməsi nəticəsində ərazidən 1 milyondan çox köçkünün olması da məşğulluq problemini artıran amillərdəndir. Məşğulluq potensialının beynəlxalq dövriyyəsi Azərbaycanda problem olmuşdur. Azərbaycanda məşğulluğun dövriyyə sürəti çox yüksəkdir. Bu vəziyyət ölkənin gələcək demoqrafik vəziyyətinə ciddi təsir göstərəcəkdir. Digər tərəfdən ölkədə təcrübəli məşğulluğa verilən dəyər də az olduğundan onlar da ölkəni tərk edirlər. İşsizlərin böyük əksəriyyəti Rusiya, Türkiyə, İran kimi qonşu ölkələrə istiqamətlənirlər. Ölkəni bu şəkildə tərk edənlər arasında gənc və orta yaşlı insanlar üstünlük təşkil edirlər. Bu cür “beyin köçü” dövrünün son 5-6 ildə daha da artdığı müşahidə edilir. Azərbaycan

hökuməti ölkə xaricinə köçənlərin ölkəyə qayıtmaları üçün 2005-ci ildən etibarən sosial islahatlara üstünlük verməyə başlamışdır.

Ermənistan və erməni işğalındakı torpaqları tərk etmək məcburiyyətində qalanların 60%-i iqtisadi olaraq aktiv qəbul edilmələrinə baxmayaraq köçkünlərin böyük bir qismi işsiz olub, dövlətdən aldıkları yardımlarla həyatlarını davam etdirməyə çalışırlar.

Dövlət işsizlik problemini həll etmək məqsədiylə bəzi qərarlar almışdır. Bir tərəfdən yeni iş yerlərinin açılması, uyğun bazar sisteminin qurulması (əmək bazarı, ixtisas dəyişmə kursları və s.), digər tərəfdən işsizlərin sosial müdafiəsi üçün tədbirlər alır. Son illərdə özəl sektorun inkişafı da bu problemin həllinə yeni imkanlar verir.

Məşğulluğun sektorlar üzrə bölünməsi də zamanla dəyişir. Sənaye və inşaat sektorlarında istifadə olunan məşğulluq nisbəti xeyli azalmış, xidmət sektorlarında istifadə edilən məşğulluq nisbəti isə artmışdır. Təsərrüfat sektorunda işləyənlərin nisbəti 1998-ci ilə qədər demək olar ki, sabit qalarkən, bu tarixdən etibarən əhəmiyyətli dərəcədə artım müşahidə edilmişdir. 1995-ci ildən 2005-ci ilə gəldikdə məşğulluğun daha çox nəqliyyat, rabitə, təsərrüfat, turizm, inşaat sahələrində artdığı görülür. İstifadə edilən məşğulluğun sektorlar üzrə paylanması isə, aşağıdakı cədvəldə verilmişdir.

İstifadə olunan məşğulluğun neft və qaz hasilatı ilə əlaqədar sahələrdə ən yüksək aylıq gəlirə sahib olduğu, ortalama ən aşağı aylıq gəlirin isə səhiyyə sektorundan əldə edildiyi müşahidə edilir.

Dövlət sektorunda (dövlət təşkilatları və inzibati orqanlarında) işləyənlərin nisbəti, 1990-cı ildən etibarən mütəmadi olaraq azalır. Sərbəst bazar mexanizmində keçid və özəlləşdirmənin nəticəsi olaraq 1990-cı ildə məşğulluqda 70% olan dövlət sektorunun payı 2014-cü ildə 25.6%-ə düşmüşdür.

İşsizliyin səbəbləri isə müxtəlifdir: əmək qabiliyyəti olan əhalinin iş tapa bilməməsi; sosial-iqtisadi şərait; bir sosial-iqtisadi sistemdən digərinə keçid; ölkənin hələ də müharibə şəraitində olması; sahibkarlığın inkişafının ləng getməsi; müstəqillik dövründə səhv və ya kifayət qədər doğru olmayan iqtisadi siyasət nəticəsində bağlanan müəssisələr və ortaya çıxan işsizlər ordusu xüsusilə qeyd edilməlidir. Digər tərəfdən texnologiyadakı sürətli inkişaf səbəbiylə də orta yaşlı insanların işlərini itirərək işsiz qalmalarıdır. Əslində bu cür meyillər bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaşayan bütün ölkələrin qarşılaşdıqları problemlərdəndir.

İşsizlik Azərbaycanda həllini gözləyən ən aktual məsələlərdən biridir. Ümumiyyətlə işsizlik, ölkədə iş qüvvəsinə olan tələblə ona olan təklifin normal nisbətinin pozulması nəticəsində baş verir.

2022-ci ilin əvvəllərində ölkənin iqtisadi cəhətdən fəal əhalisinin sayı 4 mil-yon 840.7 min olmuşdur. Rəsmi rəqəmlərə görə bunun 4 milyon 602.9 mini iş ilə təmin edilmişdir. İqtisadi cəhətdən fəal olan əhali ölkə əhalisinin 50.04%- ni təşkil edir. 2014-ci ilin əvvəlindən etibarən aktiv əhalinin 49.6%-i rəsmi olaraq işsiz qeyd edilmişdir. İşsizlərin böyük əksəriyyəti orta yaşlı insanlardır. Rəsmi rəqəmlərə görə, 25-35 yaş arasında olanların 15077, 35 yaşdan yuxarı olanların 30033 nəfəri işləmək arzusunda olmalarına baxmayaraq iş tapa bilmirlər.

İşsizlər arasında qadın-kişi nisbətinə gəldikdə isə, qadınların 1995-ci ildə 59.7%-nin işsiz olmasına qarşı, 2008-ci ildə bu göstərici azalaraq 42%-ə düşmüşdür. 2014-cü ildə isə bu göstərici 44,7% olmuşdur.

Azərbaycanda, inkişaf etmiş ölkələrdə ixrac və investisiya qoyuluşunun azlığı bir çox müvəqqəti səbəblərin yerinə, işsizliyin əsas səbəblərinin formal xarakter daşması problemin həllinə uzun müddətli və mütəmadi siyasətlərlə nail oluna biləcəyi nəticəsini verir.

İşsizlik problemi hökumətin də qarşısında duran əhəmiyyətli problemlərdəndir. Regionlarda iqtisadiyyatın yenidən inkişaf etdirilməsi, 600 min yeni iş yerinin açılması istiqamətində görülən işlər də bunu göstərir.

ƏHALİNİN HƏYAT SƏVİYYƏSİ

Əhalinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsi və cəmiyyətin müxtəlif təbəqələrinin gəlirlərinin qeyri-bərabərliyini tədricən aradan qaldırmaq xətti, müasir mərhələdə dövlətlərin sosial siyasətinin başlıca istiqamətlərindən biridir.

«Yoxsulluğun azaldılması və iqtisadi inkişaf üzrə Dövlət Proqramı»¹ (2003-2005-ci illər), «2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında yoxsulluğun azaldılması və davamlı inkişaf Dövlət Proqramı»¹, «Azərbaycan Respublikasının regionlarının sosial-iqtisadi inkişafı haqqında Dövlət Proqramı»¹ (2004-2008-ci illər), «Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı»¹ və s. həyata keçirilməkdə olan dövlət proqramları makro iqtisadi sabilliyin güclənməsi, gəlir əldə etmə imkanlarının artırılması, təhsil və səhiyyə sahələrinə qoyulan investisiyaların artırılması və xidmətlərin yaxşılaşdırılması, infrastrukturun yaxşılaşdırılması, xalqın aşağı gəlirli hissəsinin sosial

təhlükəsizliyinin artırılması, köçkünlərin həyat səviyyələrinin yaxşılaşdırılması istiqamətlərində cəmləşmişdir.

Qeyd edilən Dövlət Proqramları ölkə iqtisadiyyatına investisiyaların cəlb edilməsi, onların bütün sahələrə tarazlı şəkildə yönəldilməsi, ölkənin iqtisadi inkişafının sürətlənməsi, yeni iş yerlərinin yaradılması, bunun nəticəsi olaraq sosial-inkişafın yaxşılaşdırılmasında mühüm əhəmiyyət kəsb etmişdir.

Milli gəlirin bölgüsündə əhalinin payını müəyyən edən gəlir səviyyəsi nominal gəlir sayılır. Nominal gəlirlər əhalinin xərclərini ödəmək üçün ilkin bölgü yolu ilə əldə olunur. Bu gəlir, əmək gəlirləri, kapitala görə gəlirlər və transfert ödəmələr, yəni ictimai fondlardan daxil olan müxtəlif gəlirlər əsasında formalaşır. Sonuncuya pensiya fondu, sosial sığorta və sosial müdafiə fondu, işsizliyə görə müavinətlər və başqa ödəmələr daxildir. Yaranma mənbəyindən asılı olmayaraq əldə edilən pul gəlirləri əhalinin rifahını tam əks etdirmir. Çünki əhalinin alacağı məhsulların miqdarı nəinki onun əldə etdiyi pul gəlirlərindən, eyni zamanda həmin məhsulların qiymətindən asılıdır. Ona görə də əhalinin rifahının ən yaxşı göstəricisi real gəlirlərdir.

Əhalinin gəlirləri, orta aylıq əməkhaqları və pensiyaların orta məbləği müvafiq olaraq 6.9, 6.3 və 6.4 dəfə yüksəlmişdir. Yoxsulluq səviyyəsi 44,7 faizdən 5 faizə enmişdir. Əldə olunmuş dinamik iqtisadi artımın nəticəsidir ki, Azərbaycanın "yuxarı orta gəlirli" ölkələr sırasında mövqeyi daha da möhkəmlənmişdir.

Dünya Bankının hesablamalarına görə Azərbaycan 2013-cü ildə adambaşına düşən 7350 dollarlıq ÜMG göstəricisinə görə 55 ölkənin daxil olduğu "yuxarı orta gəlirli iqtisadiyyatlar" (adambaşına ÜMG göstəricisi 4126\$-12745\$ arası) arasındadır.

Həyata keçirilən sosial siyasətin təntənəsi kimi son 10 ildə minimum əmək haqları, ehtiyac meyarı və yaşayış minimumunun məbləğinin artırılması nəzərə çarpır. Bu indeks üzrə orta hədd 2004-cü ildə 25, 2005-ci ildə 52, 2006-cı ildə 58, 2007-ci ildə 64, 2008-ci ildə 70 manat, 2009-cu ildə 84, 2010-cu ildə 87, 2011-ci ildə 102, 2012-ci ildə 108, 2013-cü ildə 116, 2014-cü ildə isə 125 manat təşkil edib. Beləliklə, son 10 ildə yaşayış minimumunun həddi 5,5 dəfə artmışdır.

Son 10 ildə respublikamızda ehtiyac meyarının həddində davamlı olaraq artımı baş verib. Orta məbləğ 2004-cü ildə 5 manat, 2005-ci ildə 20 manat, 2006-cı ildə 30 manat, 2007-ci ildə 40 manat, 2008-ci ildə 55 manat, 2009-cu ildə 60 manat, 2010-cu ildə 65 manat, 2011-ci ildə 75 manat təşkil edib. 2012-ci ildə bu rəqəm 84 manata, 2013-cü ildə 93 manata, 2014-cü ildə 100 manata çatıb. Ehtiyac meyarının həddi 10 ildə 21 dəfə artıb.

Maddi gəlirləri içində əmək haqqı ikinci yeri tutur. Rəsmi rəqəmlərə görə orta aylıq əməkhaqqı 1995-ci ildə 14, 2000-ci ildə isə 50 dollar olmuşdur. 2003-cü ildə 383.1 min manat yəni 78 dollar oldu. Bu miqdar 2002-ci il ilə müqayisədə 21.4% daha çoxdur. 2010-cu ildə bu rəqəm təxminən 350 dollar olmuşdur. 2014-cü ildə isə ölkədə orta aylıq əmək haqqı 444,5 manat təqribən 567 dollara bərabər olmuşdur. 2006-cı illə müqayisədə 2014-cü ildə orta aylıq əmək haqqı 33,5% artmışdır. 2013-cü illə müqayisədə isə 4,5% artmışdır. Minimum əmək haqqının məbləğində də əhəmiyyətli dərəcədə artım baş verib. 2004-2014-cü ildə minimum əmək haqqı 5,5 manatdan 105 manatadək artırılıb. Son 8 ildə pensiyaların orta aylıq məbləği 5,7 dəfə yüksəlib və bu göstərici üzrə sosial indekslərin həddinə görə Azərbaycan MDB-də Rusiya və Qazaxıstandan sonra 3-cü yeri tutur.

Sənaye, energetika, nəqliyyat, inşaat və maliyyə sektorlarında işləyən və ticarətlə məşğul olanların əmək haqqları digər sektorlarda işləyənlərə görə nisbətən yüksəkdir.

Əhali gəlirlərinin ən yüksək artımı 2012-ci ildə olmuşdur. 2013-cü və 2014-cü illərdə əhali gəlirlərinin əvvəlki illərə nisbətən azalması müşahidə olunsada gəlirlər xərclərə nisbətə üstün çəkiddə olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatının uzunmüddətli davamlı inkişaf strategiyasına əsasən 2015-ci ildə əhalinin yoxsulluq səviyyəsinin minimum həddə saxlanılması, cəmiyyətin bütün təbəqələrinin normal iş, təhsil, istirahətinin təmin edilməsini nəzərdə tutulur.

Azərbaycanda yoxsulluğun ölçülməsində mütləq yoxsulluq həddindən istifadə olunur və mütləq yoxsulluq həddi yaşayış minimumuna uyğunlaşdırılır. Yoxsulluğun qiymətləndirilməsi ev təsərrüfatlarının büdcə müayinəsindən əldə

olunan məlumatlara əsaslanır.

2010-cu illə müqayisədə 2014-cü ildə ölkədə yoxsulluq səviyyəsi 9,1%-dən 5 %-ə düşmüşdür.

Dünya miqyasında bəşəriyyəti narahat edən və bir sıra ölkə, habelə regionlarda öz kəskinliyi ilə ciddi sosial-iqtisadi problemlər doğuran əhalinin yoxsulluq səviyyəsinin tədricən aradan qaldırılması istiqamətində müxtəlif tədbirlər sisteminin nəzərdə tutulmasına, dövlət səviyyəsində ayrı-ayrı Proqramların həyata keçirilməsinə baxmayaraq, hələlik inflyasiya, tam məşğulluq kimi bu məsələni də həll etmək mümkün olmamışdır.

2014-cü ildə ölkədə iqtisadi fəal əhalinin sayı 2000-ci illə müqayisədə 470,5 min nəfər artaraq 4840,7 min nəfər olmuş, onların da 4602,9 min nəfərini iqtisadiyyatda məşğul olanlar, 237,8 min nəfərini isə işsiz əhali təşkil edir.

Ölkədə aparılan islahatlar iqtisadiyyatda əsaslı keyfiyyət dəyişikliklərinə səbəb olmuş, dinamik iqtisadi inkişaf təmin edilməkdədir. Əsas məqsəd iqtisadi inkişafın regional baxımdan tarazlığının təmin edilməsi, bölgələrdə əhalinin sosial rifahı və həyat səviyyəsinin daha da yüksəldilməsi, ölkə iqtisadiyyatının, xüsusilə qeyri-neft sektorunun dinamik inkişafına yönəldilmiş tədbirlərin ardıcıl və əlaqəli şəkildə həyata keçirilməsindən ibarətdir.

Hazırda dövlətin ən mühüm qayğılarından biri də əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsidir. Sosial müdafiə sahəsində dövlətin əsas məqsədi əhalinin əmək və təsərrüfatçılıq fəaliyyətini stimullaşdıraraq ölkə vətəndaşlarının həyat səviyyəsini yüksəltməkdir. Son on beş il ərzində (2000-2014-cü illər) muzzdla işləyənlərin orta aylıq nominal əmək haqqı 10,0 dəfə artaraq 444,5 manat təşkil etmiş və 2013-cü illə müqayisədə 4,6 faiz artmışdır. Təyin olunmuş əmək pensiyalarında da nəzərə cərpacaq artımlar olmuşdur. 2010-cu illə müqayisədə orta aylıq əmək pensiyası 65% artaraq 2014-cü ildə 173,4 manat olmuşdur.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq sərəncamına uyğun olaraq, minimum aylıq əmək haqqının məbləği 2013-cü il sentyabr ayının 1-dən 105,0 manat müəyyən edilmişdir.

Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər.

Araşdırmalar əsasında belə qənaətə gəlinir ki, yoxsulluğun tədqiqində əhalinin gəlirləri ilə yanaşı gəlirlərdən istifadə səviyyəsinin qiymətləndirilməsi mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Çünki, il ərzində əhali gəlirlərinin dəyişmə ehtimalı böyükdür, xərclərin səviyyəsi isə demək olar ki, eyni qalır. Beləliklə, yoxsulluğun öyrənilməsində sistem göstəricilərdən istifadə edilməsi məqsədəuyğun hesab edilir.

4. ÖZƏLLƏŞDİRMƏ

Son dövrlər sürətlə qloballaşan dünya iqtisadiyyatında mülkiyyətin dövlətsizləşdirilməsi və müəssisələrin özəlləşdirilməsi istiqamətində həyata keçirilən struktur islahatları, onun səmərəli təşkili məsələləri müxtəlif səviyyəli elmi-praktiki müzakirələrdə nəinki tədqiqatçıları, hətta praktikləri belə cəlb edən və düşündürən mövzulardan ən aktualı hesab olunur. Bu məqsədlə hər bir dövlətin iqtisadi sistemində bazis rolunu oynayan mülkiyyət münasibətlərinə, onun səmərəli təşkili məsələlərinə, idarəetmə formalarına, müxtəlif mülkiyyət növləri arasındakı optimal nisbət problemlərinə və bütün bu proseslərin hərəkətverici qüvvəsinə çevrilən özəlləşdirmə siyasətinə kompleks halda baxış müasir dövrün zəruri tələbatından irəli gəlir. Özəlləşdirmə dedikdə məhdud mənada dövlətin aktivlərini satması başa düşülür.

Ölkəmizdə özəlləşdirmə prosesinin gec start götürməsi bir tərəfdən bu islahatın səmərəsini azaltsa da, digər tərəfdən bizimlə eyni start vəziyyətində olub və bu prosesə bizdən tez başlayan keçid iqtisadiyyatlı dövlətlərdə buraxılmış səhvlərin və ondan çıxarılmış nəticələrin Azərbaycanda nəzərə alınması imkanlarını genişləndirir.

SSRİ dağıldıqdan sonra yenidən suverenlik qazanan Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatda bazar mexanizmlərinin tətbiqinə yönələn iqtisadi islahatlar kursu götürdü. İlk növbədə qiymətlər üzərində dövlət nəzarətinin ləğvi yolu ilə iqtisadiyyatın liberallaşdırılmasına üstünlük verildi. Hələ 1992-ci ildə Azərbaycanda qiymətlərin 80%-i liberallaşdırılmışdı. Azərbaycanın bazar iqtisadiyyatı istiqamətinə yönələn kurs götürməsi ilkin olaraq mülkiyyət məsələlərini və əmlak münasibətlərini aktiv müzakirə obyektinə çevirdi. Bu zaman Azərbaycan Respublikası Baltikyanı Respublikaların restitusiya tədbirlərindən,

Çexiya və Rusiyanın sürətli özəlləşdirmə kurslarından, Polşa və Macarıstanın pilot dövlətsizləşdirmə proqramlarından fərqli olaraq, bir çox səbəblərdən mülkiyyətdə struktur islahatlarına münasibətdə özünəməxsus yol seçdi.

90-cı ilin əvvəllərində postsosialist məkanında dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirməsi start götürərkən, Azərbaycanda qeyri-leqal sahibkarlara məxsus əmlakının dövlətsizləşdirilməsi prosesi gündəmə gəlsə də, heç bir ciddi problemlə müşayiət olunmadı. Əksər hallarda köhnə sahibkarlar yeni özəl şirkətlərin leqal sahiblərinə çevrildilər. Kiçik müəssisələrin özəlləşdirilməsi zamanı çox nadir hallarda rəqabətli hərraclara rast gəlini. Demək olar ki, onların 99 faizi əvvəlki sahiblərinin adına alternativsiz özəlləşdirilmişdi.

Respublikada özəlləşdirməyə məsul orqanın 1992-ci ildə yaradılmasına, "Dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsi haqqında" Qanunun 1993-cü ildə qəbul edilməsinə baxmayaraq, digər postsosialist ölkələri ilə müqayisədə Azərbaycanda bu proses xeyli gec - 1996-cı ildə start götürmüşdür.* Ölkədə "kiçik özəlləşdirmə" 1996-cı ilin, özəlləşdirmə cəklərinin vətəndaşlara paylanması 1997-ci ilin martından başlamış, orta və iri müəssisələrin dövlətsizləşdirilməsi tədbirləri 1997-ci ilin mayından sonra həyata keçirilmişdir.

Konseptual əsasların və qanunvericilik bazasının formalaşması və həyata keçirilməsi baxımından Azərbaycanda aparılan özəlləşdirmə prosesini əhəmiyyətlik dərəcəsinə görə 3 mərhələyə bölmək olar: **Hazırlıq mərhələsi** - 1996-cı ilə qədər olan dövrü xarakterizə edir və ilkin özəlləşdirmə adlanır. Bu mərhələdə özəlləşdirmənin konseptual əsaslarının yaradılması ilə yanaşı bu proses praktiki olaraq sərnişin nəqliyyatında taksilərin və avtobusların dövlətsizləşdirilməsi və ticarət şəbəkəsinin kommersiyalaşdırılması istiqamətində sınaqdan keçirildi. **Birinci mərhələ 1995-98-ci illərdə** Azərbaycan Respublikasında dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin Dövlət Proqramınının reallaşdırılmasını xarakterizə edir. Bu mərhələdə özəlləşdirmənin normativ bazasının yaradılması ilə onun kompleks hüquqi bazasının formalaşdırılması prosesi başa çatdırılmışdır. Həmin dövr kiçik müəssisələrin sürətli özəlləşdirilməsi, orta və iri müəssisələrin isə korporasiyalaşdırılması ilə xarakterizə olunur. Özəlləşdirmə paylarının 1996-cı il 1

yanvarınadək doğulan bütün ölkə vətəndaşlarına pulsuz olaraq paylanması da bu mərhələyə təsadüf edir. Özəlləşdirmənin 2002-ci ilə qədər olan yekunlarını kəmiyyət müstəvisində qiymətləndirərkən əsas üstünlük bu mərhələnin payına düşür.

İkinci mərhələ 1999-cu ildən başlayaraq indi də davam edir. Bu dövrdə özəlləşdirmənin tempi xeyli aşağı düşmüş, onun gedişində fasilələr müşahidə olunmuşdur. Dövr ərzində özəlləşdirmənin yeni hüquqi bazası yaradılmış və sonrakı proseslər dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsinin yeni Qanununa və II Dövlət Proqramının müddəalarına uyğun tənzimlənir. Özəlləşdirmə prosesinin təşkilati məsələlərinin təşkili və idarəedilməsi səviyyələrində də dəyişikliklər bu dövrə təsadüf etmiş və nəticədə Dövlət Əmlakı Komitəsi Nazirliyə çevrilmiş, sonradan isə ləğv edilərək, onun və digər bir neçə iqtisadi yönlü dövlət idarəetmə institutlarının bazasında İqtisadi İnkişaf Nazirliyi yaradılmış və dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi səlahiyyəti həmin nazirliyin müvafiq Depatamentinə həvalə olunmuşdur. Bu dövrdə əksəriyyəti rentabelli və strateji baxımdan əhəmiyyətli 450-dək iri müəssisə və 50-dən çox birgə müəssisə özəlləşdirilməyə açılısada prosesin gedişində sürətli dəyişikliklər müşahidə olunmamışdır. Dövr ərzində özəlləşdirmə paylarının dövrüyyə müddəti bitdiyindən onun uzadılması ilə bağlı prezident fərmanı verilmişdir. Beləliklə də Azərbaycanda əsasən 1996-cı ildən start götürən və 5 il davam edən özəlləşdirmə prosesi kütləvi özəlləşdirmə modelindən kənara çıxa bilməmişdir.

Azərbaycanda özəlləşdirmənin fəaliyyət ardıcılığı "tələb- təklif - investisiya fondları" formulu üzrə başlasa da, sonradan müxtəlif səbəblər ucbatından investisiya fondları bu formuldan uzaqlaşdırılmışdır. 1996-cı ilin martından avqustun 15-dək özəlləşdirmə paylarının əhaliyə paylanması ilk növbədə tələb amilini formalaşdırmış, artıq həmin ilin yayından başlayan çek hərracları isə ikinci pilləni- təklifi səciyyələndirmişdir. Çek investisiya fondlarının yaradılmasının hüquqi və normativ bazası isə 1 il sonra, 11 avqust 1997-ci ildə Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə formalaşdırılmışdır. Həmin ilin sonunda fəaliyyətə başlayan yeganə çek investisiya fondunun fəaliyyəti qısa və uğursuz olmuş, çox keçmədən onun hüquqi statusuna

xitam verilmiş və əmlakı müsadirə edilmişdir. Beləliklə, nəzəri müstəvidə Azərbaycanda özəlləşdirmənin fəaliyyət ardıcılığı "TTİ" formuluna uyğun gəlsə də, praktiki olaraq tələb və təklif mərhələsi ilə tamamlanmışdır. Aparılmış müqayisəli təhlillər və araşdırmalar onu göstərir ki, formula üzrə hansı ardıcılığın effektivli olmasını müəyyənləşdirmək xeyli çətindir. Çünki, onların hər birinin çatışmazlıqları və üstünlüklərinin təyin edilməsi optimal qiymətləndirmə meyarının tətbiqini tələb etdiyindən, bu da daha çox müxtəlif situasiyalar üzrə ziddiyyətli nəticələrə gətirib çıxarır. Yalnız Azərbaycanda bu prosesin yarımçıq xarakter daşdığı ilk baxışdan qabarıq şəkildə seçildiyindən, bu praktikadan çıxış edərək bütün mərhələlər üzrə mənfi yönlü nəticələr haqqında birmənalı fikrə gəlmək olur.

Azərbaycanda əhaliyə özəlləşdirmə paylarının verilməsinin ilk günlərində yaranmış ajiotaj nəticəsində bazar qiyməti 100 dollar səviyyəsinə qalxsə da, sonradan qiymət 50-70 dollar səviyyəsində qərarlaşmış və bu proses 1996-cı ilin payızından başlayaraq 1 il davam etmişdir. Nəhayət 1998-ci ilin ortalarında özəlləşdirmə paylarının ziqzaqlarla müşahidə olunan bazar qiyməti 7-10 dollar intervalında sabitləşmiş, orta məzənnə 8 dollar təşkil etmişdir.

Azərbaycanda 1995-1998-ci illəri əhatə edən birinci özəlləşdirmə proqramı, ancaq, 2000-ci illərin əvvəllərində tamamlana bilmişdir. Birinci özəlləşdirmə proqramında özəlləşdirmə proqramına alınan kiçik və orta həcmli şirkətlərin əksəriyyəti bu proqram çərçivəsində özəlləşdirilmişdi. 1996-cı ildə özəlləşdirmə sürətlənərək, sayları 6200-ə çatan kiçik şirkətlər özəlləşdirilərkən, 1997-ci ilin sonunda bu rəqəm 15 000-ə çatmışdı.

Birinci özəlləşdirmə proqramındakı gecikmə səbəbiylə ikinci özəlləşdirmə proqramı ancaq 10.08.2000 tarixində prezident tərəfindən imzalanmışdır. Beləliklə, ikinci özəlləşdirmə proqramı iki illik gecikmə ilə tətbiq edilməyə başlamışdır.

İkinci özəlləşdirmə proqramı ilə orta və böyük həcmli şirkətlərin özəlləşdirilməsi planlanmışdır. Bununla da dövlətin iqtisadiyyatdakı rolunun azaldılmasına çalışılmışdır.

2001-ci ilin əvvəllərində respublika prezidenti cənab Heydər Əliyev, özəlləşdirməni sürətləndirərək emalat, enerji və kimya sektorlarında fəaliyyət göstərən 100 böyük dövlət iqtisadi təşəbbüslərinin özəlləşdiriləcəyini elan etmişdir.

Fərqli sahələri əhatə edən təqribən 450 şirkət böyük özəlləşdirmə sahəsinə daxildir. Özəlləşdirmə proqramına görə özəlləşdiriləcək təşkilat və müəssisələr kiçik, orta və böyük olaraq 3 qrupa ayrılmışdır. Kiçik müəssisələrin 15%-i işçilərinə qarşılıqsız verilir, 85%-i isə çek aksiyalarında satılırdı. Orta və böyük həcmli şirkətlərisə, əvvəl səhmdar cəmiyyət statusuna çevrilir, sonra özəlləşdirilirdi. Bu şirkətlərin səhmlərinin ən az 50%-i çek aksiyonları ilə, 15%-i müəssisə işçilərinə çek qarşılığında, 10%-i müəyyən məbləğ qarşılığında hərracla və qalan 25%-nin isə dövlət tərəfindən bağlı investisiya fonduna verilməsi ilə özəlləşdirilir.

İkinci özəlləşdirmə proqramı çərçivəsində isə rabitə, nəqliyyat, kimya, enerji kompleksi və digər sektorlardakı müəssisələrin özəlləşdirilmə prosesi davam edir. Özəlləşdirmənin başladığı tarixdən 2005-ci ilin əvvəlinə qədər ümumi dəyəri 651.1 milyard manat olan 40.7 min kiçik həcmli şirkət özəlləşdirilmişdir.

Bundan əlavə 2005-ci ilin əvvəlində 1537 dövlət şirkəti, bu çərçivədə 356 ortavə böyük həcmli şirkət səhmdar cəmiyyətinə çevrilmişdir. Nəticədə 150 mindən çox Azərbaycan vətəndaşı özəl mülkiyyət sahibi olmuşdur. Digər tərəfdən ərazi mülkiyyətində dəyişiklik nəticəsində özəl mülkiyyətə çevrilməsi nəticəsində Azərbaycanda ölkə ərazisinin 56.9%-i (4.913.639 hektar) dövlət, 23.5% (2.032.744) hektar bələdiyyə, 19.6% (1.695.123 hektar) özəl mülkiyyətə aiddir.

Birinci özəlləşdirmə proqramı çərçivəsində özəlləşən kiçik və orta həcmli şirkətlər iqtisadiyyatda yüksələn bir rola sahibdirlər. 2005-ci ilin əvvəlində təqribən 47 min kiçik və orta həcmli şirkət Azərbaycanda fəaliyyət göstərirdi.

Kiçik və orta həcmli şirkətləri dəstəkləmək hökumətin əsas işləri arasında çox mühüm yer tutur. Bu çərçivədə kiçik və orta böyüklüklü şirkətlərə lazım olan maliyyə qaynağını əldə etmək üçün Sahibkarlığa Yardım Milli Fondu qurulmuşdur.

Naxçıvan Muxtar Respublikasında, Bakı, Gəncə, Mingəçevir, Sumqayıt şəhərlərində, Abşeron, Bərdə, Xanlar, Qazax, Xaçmaz, Şəki, Göyçay, Masallı, Qusar, Ucar, Qax və Balakən rayonlarında özəlləşdirmə daha sürətli olmuşdur.

Özəlləşdirmə başlanan tarixdən 2005-ci ilin əvvəlinə qədər 361.9 min bina, bir başqa ifadəylə özəlləşdirilməsi planlanan binaların 59.5%-i özəlləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 fevral 2004 tarixli fərmanı ilə təsdiq edilən “Azərbaycan Respublikası Regionlarının Sosial-İqtisadi İnkişafı Haqqında Dövlət Proqramı”nda müəyyənləşən hədəflərdən biri də dövlət müəssisə və təşkilatlarının özəlləşdirilməsinin sürətləndirilməsidir.

Bu çərçivədə, özəlləşdirmənin ikinci mərhələsi əsasən orta və böyük həcmli şirkətlərin özəlləşdirilməsini əhatə etməsinə baxmayaraq, kiçik şirkətlərin özəlləşdirilməsinin qurtarmasına daha çox diqqət ayrılmışdır.

Tətbiq edilən islahatlar nəticəsində kiçik firmaların demək olar ki hamısı özəlləşdirilmişdir. Təsərrüfat sektorunda da önəmli hesab edilə biləcək işlər görülmüşdür. Özəlləşdirilən kiçik şirkətlərin ümumi aktiv dəyəri ÜDM-nin 6.5%-i qədərdir. Ancaq, böyük həcmli şirkətlərin özəlləşdirilməsində eyni müvəffəqiyyət əldə edilə bilməmişdir. İslahatlar dövrünün başlanğıcından bəri 1.065 orta və böyük həcmli şirkətlər səhmdar cəmiyyətlərə çevrilərək hərrac üsulu ilə özəlləşdirilmişdir.

Kiçik və orta həcmli şirkətlərin əksəriyyəti özəlləşdirilməsinə baxmayaraq, böyük həcmli dövlət şirkətlərinin özəlləşdirilməsi prosesi çox yavaş davam etməkdədir. Özəlləşdirmə prosesinə qoşulan xarici investorların qoyduqları investisiyalar isə artmışdır. Əldə edilən nailiyyətlərə baxmayaraq özəlləşdirmənin və formal islahatların yavaş ilərlədiyi də gözdən qaçmamalıdır.

Çox təəssüf ki, 1995-ci ildən etibarən həyata keçirilən islahatlar (özəlləşdirmə), təsərrüfat sektorunda gözlənilən nəticələri vermədi. Həyata keçirilən islahatlar bəzi sahələrdə iqtisadi daralmanın daha da dərinləşməsinə səbəb olmuşdur. Bundan əlavə özəlləşdirilən təşkilatlarda uzun illərdir işləyənlərin işsiz qalması da önəmli problemlərdəndir.

Digər tərəfdən çəklərlə həyata keçirilən özəlləşdirmə prosesi də gözlənilən nəticələri vermədi. Ölkədə səhmdar cəmiyyətləri qrupu təşəkkül etməməsi nəticəsində vətəndaşlar da özəlləşdirmə prosesində fəal olaraq iştirak edə bilmədilər. Belə bir hal ilk dövrlərdə yaransa da dövlət nəzarətinin zəif olması və sosial nəzarət imkanlarının tətbiq olunması üçün lazımi hüquqi bazanın mövcud olmaması

səbəbiylə səhmdar cəmiyyətlər müəyyən problemlərlə üzləşdilər. Nəticədə insanlar öz özəlləşdirmə paylarını satmağa başladılar. Səhmdar cəmiyyətlərin sayı ilk dövrlərdə 100 min ətrafında olmasına baxmayaraq, bu gün bu rəqəm 50 minə düşmüşdür. Bu özəlləşdirmə eyni zamanda dövlət büdcəsində olan sərvətlərin miqdarına da mənfi təsir göstərməkdədir.

Dövlət Əmlak Məsələləri Komitəsinə məlumatına görə, 2010-cu il dekabrın 1-i üçün 25,5 mln. ədəd özəlləşdirmə çeki istifadə olunub və dövlətdən çıxarılıb ki, bu da paylanmış payların 80%-ni təşkil edib.

Qanunvericiliyə uyğun olaraq çeklərdən kiçik özəlləşdirmə (obyektlərdə payın 15% hissəsi) prosesində, həmçinin səhmdar cəmiyyətlərinin əmək kollektivlərinin üzvlərinin 15% səhminin güzəştə əldə olunmasında alət kimi istifadə olunub.

İlkin olaraq Azərbaycanda özəlləşdirmə çeklərinin dövlətə müddəti özəlləşdirmə üzrə birinci dövlət proqramının fəaliyyət müddəti ilə - 1998-ci ilin sonunadək məhdudlaşdırılmalıydı. Lakin onun müddəti bir neçə dəfə uzadılıb: 2002-ci il yanvarın 1-dək; 2004-cü il iyulun 1-dək; 2008-ci il yanvarın 1-dək; 2010-cu il yanvarın 1-dək və 2011-ci il yanvarın 1-dək.

Sonrakı dövrdə dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi metodları Prezident İlham Əliyevin 2010-cu il 22 iyun tarixli “Dövlət özəlləşdirmə proqramına dəyişikliklər və əlavələr” haqqında fərmanı ilə müəyyən edilmişdir. Bu dəyişikliklərə əsasən çek özəlləşdirilməsi metodu ilə satış üçün nəzərdə tutulan səhmlər 2011-ci il yanvarın 1-dən ixtisaslaşdırılmış pul hərraclarında satılacaq. Hərraclar beş gün ərzində keçiriləcək. Kiçik müəssisələrin və səhmdar cəmiyyətlərinin əmək kollektivlərinin üzvləri də onlara düşən payı və səhmi pulla ala biləcəklər.

Bəzi sektorlarda, xüsusilə də təsərrüfat sektorunda üstünlük özəl sektorun payına düşür. Həyata keçirilən yenidən formalaşdırılma nəticəsində, iqtisadi rəqəmlərin müqayisəsində də görüldüyü kimi ildən ilə iqtisadiyyatda özəl sektorun makroiqtisadi göstəricilərin təşəkkülündəki üstünlüyü mütəmadi olaraq artmaqdadır.

Bunun səbəbi isə, dövlət mülkiyyətində olan şirkətlərin, xüsusilə də sənaye şirkətlərinin fəaliyyət göstərməmələridir. Bundan əlavə bəzi özəl sektora aid şirkətləri özəl sektor olaraq qəbul etmək çox da doğru deyil. Misal olaraq, anonim

şirkətlərin (səhmdar cəmiyyətlərinin) bir çoxu daha çox dövlət şirkətləri kimi fəaliyyət göstərir.

Özəlləşdirmə prosesinə qoşulan xarici investorların qoyduqları investisiyalar isə, hər keçən gün artır.

Əldə edilən nailiyyətlərə baxmayaraq özəlləşdirmənin və formal islahatların yavaş irəlilədiyi də gözdən qaçmamalıdır.

Çox təəssüf ki, 1995-ci ildən etibarən həyata keçirilən islahatlar (özəlləşdirmə), təsərrüfat sektorunda gözlənilən nəticələri vermədi. Həyata keçirilən islahatlar bəzi sahələrdə iqtisadi daralmanın daha da dərinləşməsinə səbəb olmuşdur. Bundan əlavə özəlləşdirilən təşkilatlarda uzun illərdir işləyənlərin iş-siz qalması da önəmli problemlərdəndir.

5. DÖVLƏT BÜDCƏSİ

İqtisadi siyasət və idarəetmə vasitəsi sayılan dövlət büdcəsi, ölkə miqyasında pul vəsaitlərinin mərkəzləşdirilmiş qaydada toplanması, habelə istifadə edilməsi formasıdır. Dövlətin maliyyə planı və proqramı olan dövlət büdcəsi, ümumi daxili məhsulun və milligəlirin yenidən bölgüsünü həyata keçirir; iqtisadiyyatın dövlət tənzimlənməsinə və ölkənin təsərrüfat həyatının stimullaşdırılmasına xidmət edir; sosial-mədəni siyasətin maliyyə təminatını həyata keçirir.

Dünya ölkələrinin təsərrüfat həyatının inkişafı və maliyyə sisteminin formalaşmış fəaliyyəti, dövlətin gəlirləri ilə onun xərcləri arasında müəyyən bir balansın olmasını tələb edir. Lakin, təəssüf ki, real həyatda bu həmişə belə olmur.

Qarabağ müharibəsi nəticəsində müdafiə xərcləri artan Azərbaycanın 1993-cü ildən etibarən dövlət büdcəsində gəlir-xərc balansı pozulmağa başlamışdır.

Sərbəst bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə həyata keçirilən islahatlar dövlət büdcəsində gəlirlərin ildən ilə artması və 1990-cı illərin əvvəlində yüksək olan büdcə kəsirinin 1995-ci ildən etibarən azalmağa başlamasına səbəb olmuşdur. 1994-cü ildə ÜDM-nin 9.4%-nə bərabər olan büdcə kəsiri 1999-cu ildə ÜDM-nin 2.4%-nə, 2000-ci ildə isə 1%-nə bərabər olmuşdur. 2001-ci ildən büdcə kəsiri azalmağa

başlamış 2007-2008-ci illərdə isə büdcə profsit verməyə başlamışdır. Büdcə gəlirləri ilə yanaşı büdcə xərcləri də ildən ilə artmaqdadır.

Büdcə xərclərində sosial müdafiə və təhlükəsizlik xərclərinin ildən ilə payının artdığı müşahidə olunur.

2021-ci il üçün dövlət büdcəsi dövlətin əsas funksiyalarının maliyyələşdirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə keyfiyyətə yeni çağırışlar mühiti nəzərə alınmaqla formalaşdırılmışdır. 2020-ci ildə COVID-19 pandemiyasının və onun ölkədaxili iqtisadi artıma, gəlirlərə və investisiya mühitinə mənfi təsirləri, həmçinin səhiyyə sahəsinə və əhalinin rifahının dəstəklənməsinə yönəlmiş tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı xərclərin artımı nəzərə alınaraq kontrtsiklik büdcə-vergi siyasətinin yürüdülməsinə üstünlük verilmişdir. Bu siyasətin reallaşdırıl- çərçivəsində sahibkarlara vergi və digər güzəştlər edilmiş, kredit resurs- larına çıxış imkanlarının artırılması üçün təşviq və subsidiyalaşdırma mexanizm- ləri ərsəyə gətirilməsi ilə yanaşı, həssas əhali qruplarına birbaşa maddi yardım- lar göstərilmiş, COVID-19 xəstəliyi ilə mübarizə tədbirləri çərçivəsində səhiyyə sisteminin artan vəsaitə tələbatının ödənilməsi məsələlərinin təmin edilməsi məqsədilə büdcə qaydası 2022-ci ilədək dayandırılmış, dövlət büdcəsinin xərc- lərinə yenidən baxılaraq Dövlət Neft Fondundan transfertin məbləği və büdcə kəsirinin genişləndirilməsi hesabına dövlət büdcəsinin xərcləri artırılmışdır.

Dövlət büdcəsində müxtəlif səbəblərdən kəsirin yaranması xoşagəlməz hadisə olsa da, lakin ölkənin rastlaşdığı obyektiv-subyektiv xarakterli problemlərin həlli, büdcə xərclərinin artırılmasını zəruri edir. Belə bir vəziyyətdə, büdcə xərclərinin şüurlu surətdə artırılması istiqamətini mənfi hal kimi qiymətləndirmək mümkün deyildir. Çünki, dövlətin bu istiqamətdəki çevik iqtisadi siyasəti, tənzimləyici tədbirlər sistemi, gələcəksiyasi-ictimai və iqtisadi-sosial durumun real nəticələri baxımından müsbət qiymətləndirilməlidir. Belə ki, kəsirin örtülməsi üçün daxili mənbələr kimi vergilərin sayının və dərəcələrinin artırılmasından, gömrük rüsumlarının dəyişdirilməsindən, dövlət mülkiyyətinin özəlləşdirilməsindən daxil olan vəsaitlərdən, siğorta gəlirlərindən, bank ödənişlərindən, dövlət uduşlu istiqrazlarından istifadə olunması vacibdir.

2024-cü il üçün dövlət büdcəsi haqqında” qanun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirləri 34 milyard 173 milyon manat, xərcləri 36 milyard 763 milyon manat nəzərdə tutulub.

Milli Məclisin iclasında “Azərbaycan Respublikasının 2024-cü il dövlət büdcəsi haqqında” qanun layihəsi üçüncü oxunuşda müzakirəyə çıxarılıb.

Təqdim olunan makroçərçivənin iqtisadi imkanlara uyğun olduğunu, dövlət qarşısında duran çağırışlara cavab vermək üçün lazımi maliyyə imkanının yaradılacağını qeyd ediblər.

“2024-cü il üçün dövlət büdcəsi haqqında” qanun layihəsində dövlət büdcəsinin gəlirləri 34 milyard 173 milyon manat, xərcləri 36 milyard 763 milyon manat nəzərdə tutulub. Növbəti ildə neftin 1 barelinin orta illik qiymətinin baza ssenarisi əsasında 60 ABŞ dolları olacağı, ümumi daxili məhsulun (ÜDM) real artım tempinin 2,4%, qeyri-neft-qaz sektoru üzrə ÜDM-in real artım tempinin 4,6%, inflyasiyanın orta illik göstəricisinin 5,3%, orta aylıq əməkhaqqının 980 manat olacağı proqnozlaşdırılır.

Dövlət büdcəsinin qeyri-neft-qaz sektoru üzrə vergi və gömrük orqanlarının vasitəsi ilə təmin olunan gəlirlərinin proqnozu 15,8 milyard manat nəzərdə tutulub. Gəlirlərin 49,8 %-i qeyri-neft-qaz sektorundan, 50,2 %-i isə neft sektorundan gələn gəlirlər hesabına formalaşacaq.

Bildirilib ki, büdcə layihəsində sosialyönümlü xərclər 1 milyard 34,5 milyon manat artırılaraq, 15 milyard 772,9 milyon manata və ya dövlət büdcə xərclərinin 42,9 %-ə çatdırılıb. İşğaldan azad olunmuş ərazilərin bərpası və əhalinin məskunlaşmasına şəraitin yaradılması üçün 4 milyard manat vəsaitin ayrılması planlaşdırılır. Ölkənin müdafiə potensialının gücləndirilməsi, silahlı qüvvələrin maddi-texniki təminatının daha da yaxşılaşdırılması və hüquq-mühafizə orqanları üçün ayrılan xərclərin 9 milyard 377,7 milyon manata, təhsil xərclərinin 4 milyard 549,9 milyon manata, səhiyyə xərclərinin 1 milyard 871 milyon manata çatdırılması nəzərdə tutulub. Əməyin ödənişi xərcləri 9 milyard 7,2 milyon manat təşkil edəcək. Ərzaq təhlükəsizliyi tədbirləri üçün 502,9 milyon manat, su ehtiyatları və su idarəedilməsi üçün 507,1 milyon manat, məqsədli kənd təsərrüfatı tədbirləri üçün 546,2 milyon manat vəsaitin ayrılması planlaşdırılıb.

6.VALYUTA SİYASƏTİ

Azərbaycan “Rubl Regionu”ndan çıxaraq milli valyutanın tədaviyinə dair qəbul edilən qanunun ardından, 1992-ci il noyabr ayında müstəqil Azərbaycan Respublikasının milli valyutası olan “Manat”ı tədaviyə çıxmışdır. Azərbaycanın milli valyutası, ilk mərhələdə Rusiyanın valyutası Rubl ilə birlikdə istifadə

olunurdu. Hökumətin sərbəst bazar iqtisadiyyatına keçiləcəyini və özəlləşdir- mənə manat ilə aparacağını bildirməsi ilə yanaşı ümumi həcmnin bazarda az olması səbəbiylə ilk dövrdə dəyərini qoruyan manat, idxalın böyük bir hissəsi- nin rubl ilə aparılma məcburiyyətinin olması və idxal edilən məhsulların ölkə- lərində, xüsusilə də Rusiyada qiymətlərin liberallaşmaya paralel olaraq yüksəl- məsi nəticəsində, 1993-cü ilin ortalarından etibarən rubl qarşısında dəyər itir- məyə başladı. Bununla yanaşı 1993-1994-cü illərdə bank sektorunda baş verən iflaslar və manatın dəyərini itirəcəyi qorxusu, başda dollar olmaqla xarici val- yutaya istiqamətlənməyə, yəni valyuta əvəzetməsinə səbəb olmuşdu

Nəhayət, 1994-cü ildən etibarən manat ölkədə yeganə pul vahidi olaraq fəaliyyət göstərməyə başlayır. 1994-cü ildə “Valyuta Tənzimlənməsi Haqqın- da” qanunun qəbul edilməsi və 1995-ci ildə anti-inflyasionist pul və kredit si- yasətinin tətbiq edilməyə başlaması nəticəsində 1996-cı ilin may ayından manat dəyər və etibar qazanmağa başladı. Manat ilk illərdə inflyasiya, siyasi və iqtisadi sabilliyin olmaması kimi səbəblərlə ABŞ dolları qarşısında sürətlə dəyər itirsə də, 1995-ci ildən sonra ölkədə həyata keçirilən iqtisadi tədbirlər və sərt pul siyasəti nəticəsində milli valyutada çox böyük dalğalanmalar olmamışdır.

Milli Bankın siyasətləri və bunu dəstəkləyən neft müqavilələri nəticəsində 1997-1998-ci illərdə xarici investisiya daxil olmalarında artışı səbəbiylə ma- nat ABŞ dolları qarşısında dəyər qazanmışdır. Həddən artıq istifadə olunan milli valyutamız ilə yanaşı 1998-ci ildə baş verən Rusiya böhranının da təsiriylə ix- rac gəlirlərində önəmli miqdarda azalmalar baş vermişdir. Ancaq, 1999-cu ildən etibarən effektiv valyuta bazarında manatın dəyəri aşağı salınmış və Azərbay- canın ticari rəqabət şansı artırılmağa çalışılmışdır.

2000-2003-cü illər arasında yumşaq bir devalvasiyaya məruz qalan mana- tın 2004-cü ildə bir az dəyər qazandığını müşahidə edirik. Manatın dəyər qazan- masının səbəbləri isə belə açıqlanır: 2004-cü ildə tədaviyədəki pul kütləsi 31% artarkən ölkəyə böyük həcmdə valyuta daxil olmaları valyuta məzənnələrinə təsir edir. Neft və təbii qaz istehsalının artması və ÜDM-dəki artışıla birlikdə öl- kəyə

valyuta daxil olmaları daha da artacaqdır. Bunlar isə manatın dəyər qazanmasına səbəb olacaqdır. Azərbaycanın milli valyutası olan manatın dəyəri günlük olaraq Bakı Bank-lararası Valyuta Birjasında müəyyənləşir.

Profisitli tədiyə balansı şəraitində Azərbaycanın strateji valyuta ehtiyatları ilin əvvəlindən 13,7% artaraq 50,9 mlrd. ABŞ dollarına çatıb ki, bu da ÜDM-i üstələyir. Azərbaycan Mərkəzi Bankının (AMB) 2020-ci il və ortamüddətli dövr üçün pul siyasəti və maliyyə sabitliyi siyasətinin əsas istiqamətləri barədə bəyanatına istinadən xəbər verir.

2022-ci ilin ilk yarısına Dövlət Neft Fondunun aktivləri 40 mlrd. dolları ötüb. Mərkəzi Bankın valyuta ehtiyatları 2023-cü ilin ötən dövründə 3 % artaraq 6,5 mlrd. dolları üstələyib.

Ölkənin beynəlxalq investisiya mövqeyi üzrə aktivləri (111 mlrd. dollar) öhdəlikləri (54 mlrd. dollar) 2 dəfədən çox üstələyir. Bu Azərbaycanın yüksək beynəlxalq ödəmə qabiliyyətini və kreditor rolunda çıxış etdiyini göstərir. Azərbaycanın valyuta ehtiyatlarının kifayət miqdarda olması əhəmiyyətli-dir. Ancaq, milli sərvətlərlə sadəcə dövlətin deyil, onun vətəndaşlarının da mülkiyyəti daxildir. Müasir dünyamızda dövlətin varlığı xəzinədəki pulun məbləğindən daha çox, onun vətəndaşlarının rifah səviyyəsinin yüksək olması ilə ölçülür. Bu cəhətdən isə, Azərbaycanda bəzi problemlərin mövcudluğu gözə çarptır. Xalqın gəlir səviyyəsi aşağı, sosial təbəqələşmə kəskin, orta təbəqə yox deyiləcək qədər zəifdir. Bu məsələnin həllində, həm neft fondunda yığılan gəlirlərdən, həm də xarici kreditlərdən daha yaxşı istifadə edilməsi lazım gəlir. Sonda əhəlinin alıcılıq qabiliyyəti artacaqdır ki, buda bazarda təklifi artırmış olacaq.

ƏHALİ

2021-ci ilin iyun ayına olan məlumata görə Azərbaycan Respublikasının əhalisinin sayı 10 milyon 139 min nəfər olmuşdur. Əhəlinin 5 milyon 098 min nəfəri və ya 53,1%-i şəhər, 4 milyon 495 min nəfəri və ya 46,9%-i kənd yerlərində yaşayır. Əhəlinin 4 milyon 776 min nəfəri (49,8%-i) kişilərdən, 4 milyon 817 min nəfəri isə (50,2%-i) qadınlardan ibarətdir, hər 1000 nəfər kişiə 1009 nəfər qadın

düşür. 2021-cı ilə olan təxminlərinə əsasən Azərbaycan Respublikası əhalisinin sayına görə dünyada 240 ölkə arasında 90-ci yerdə dayanmaqdadır. Əhalinin 49.8%-i kişi, 50.2%-i isə qadındır. Əhalinin ümumi sayından 22,4%-i 0-14 yaşda, 71,6%-i 15- 64 yaşda, 6,0%-i isə 65 və yuxarıyaşda olanlardır. 14-29 yaşda olan gənclər ümumi əhalinin 28%-ni təşkil edir və onların da yarından çoxu şəhər yerlərində yaşayırlar. Son 5 il ərzində ölkədə ildə orta hesabla 172 min körpə və ya hər gün təxminən 471 kiçik vətəndaş dünyaya gəlmişdir.

Təhsilli, mütəxəssis kadrlara sahib olan Azərbaycan əhalisinin 40%-ə yaxını paytaxtda yaşayır. Ümumi olaraq əhalinin 51.5%-i şəhərlərdə, 48.5%-i isə kəndlərdə məskunlaşıb. Ortalama həyat müddəti 72.4 ildir. Bu nisbət qadınlar üçün 75.2, kişilər üçün isə 69.6-dır.

2003-2021-ci illərdə əhali sayında təxminən 2 milyon artım baş verib. Bunun 1 milyonunu son səkkiz ilin payına düşür. 1995-ci ildən başlayaraq respublikamızda aparılan sosial-iqtisadi islahatlar əhalinin rifah halının yaxşılaşmasına səbəb oldu və nəticədə əsas demoqrafik göstəricilərdən biri sayılan ölüm səviyyəsinin azalmasında müsbət dəyişikliklər baş verdi. Əgər 1990-1994-cü illərdə bir sıra səbəblər üzündən, o cümlədən erməni təcavüzü nəticəsində ölüm əmsalı 6,1 faizdən 7,3 faizədək artmışdısa, sonrakı dövrdə bu göstərici azalaraq 2002-ci ildə 5,8 faizə enmişdi. Körpə ölümü isə üç dəfədən çox azalmışdı: 1990-cı ildə 9,8 faiz (ümumi əhalinin ölüm səviyyəsinə nisbətə), 2002-ci ildə 3,1 faiz. Ölkə iqtisadiyyatının dinamik inkişafı və əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşması ömür uzunluğuna da müsbət təsirini göstərirdi. Belə ki, 1990-1995-ci illərdə əhalinin orta ömür uzunluğu göstəricisi 71,1 yaşdan 69,1 yaşadək azaldığı halda, 1995-2002-ci illərdə bu göstərici 72,2 yaşadək artmışdı.

2003-2021-ci illəri Azərbaycanın sosial-iqtisadi həyatında əsaslı dəyişikliklər dövrü kimi səciyyələndirmək olar. Bu illər ərzində ölkədə 2 milyona yaxın yeni iş yeri yaradılıb, işsizlik 5 faizə enib. Yoxsulluq səviyyəsi 49 faizdən 5,4 faizə qədər azalıb. Əməkhaqları 7 dəfə, eləcə də minimum əməkhaqları 6,5 dəfə artırılıb. Regionların misilsiz inkişafı kənddən şəhərə axını dayandırılıb.

Əhalinin sağlamlığının qorunması istiqamətində görülən tədbirlərə gəlincə, hətta ucqarlarda yaşayan insanlar müasir tibbi xidmətlə əhatə olunub. Şəhər və rayon xəstəxanaları, doğum evləri əsaslı təmir olunur və ya yeniləri tikilir. Prezidentin təşəbbüsü ilə əhali hər il pulsuz tibbi müayinədən keçirilir. Demək olar, bütün bölgələrdə yeni idman qurğuları, stadionlar tikilib. İndi ölkədə heç bir çadır düşərgəsi qalmayıb. Məcburi köçkünlər üçün hər cür infrastruktura malik şəhərciklər, qəsəbələr salınıb: on beş ildə salınmış 100-dən çox qəsəbə və şəhər-ciyə 265 min nəfər köçürülüb.

Əhalinin sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi məqsədilə kompleks tədbirlər görülür: müavinətlər və pensiyalar, təqaüdlər, eləcə də minimum əməkhaqqı davamlı olaraq artırılır. Minlərlə gənc ailə ipoteka proqramından yararlanaraq mənzil sahibi olur, dövlət vəsaiti hesabına vətəndaşlar üçün sosial evlər tikilir. Bütün bunlar bəlkə də dünyada dövlətin öz vətəndaşına qayğısının analoqu olmayan nümunələridir. Hazırda sosial sahədə davam edən islahatlar inqilabi xarakter almaqdadır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Müzəffər Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi ilə rəşadətli ordumuzun vətən torpaqlarını işğaldan azad etməsi, otuz ilə yaxındır didərginlik həyatı yaşayan məcburi köçkünlərin doğma yurda qaytarılmasına imkan yaradıb. 44 günlük Vətən müharibəsində qalib Azərbaycan Ordusu torpaqlarımızı işğaldan azad etdi. Ərazi bütövlüyümüzün bərpa olunması ilə yanaşı, məcburi köçkünlərin beynəlxalq qanunvericilikdə təsbit olunmuş ləyaqətlə, təhlükəsiz və könüllü şəkildə doğma torpaqlarına qayıtmaq hüququ yaranıb. Növbəti illərdə bu istiqamətdə görülən işlər prioritet təşkil edəcək Böyük Qayıdışın təşkili və bərpaquruculuq işləri ilə bağlı cənab Prezidentin sərəncamı ilə ən yüksək səviyyədə Qərargah yaradılıb.

İSTİFADƏ OLUNAN MƏNBƏLƏR

1. Fərhad Rəhmanov, Elçin Süleymanov, Azərbaycan İQTISADİYYATI: Makroiqtisadi Analiz Ali Məktəblər Üçün Dərs Vəsaiti Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi Azərbaycan Respublikasının Prezidenti Yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası Bakı-2021. səh:23-56
https://www.researchgate.net/publication/365185158_Azərbaycan_Iqtisadiyyati_Makroiqtisadi_analiz
2. Aras O. N., Süleymanov E. (2010), “Azərbaycan iqtisadiyyatı”, Bakı: Şərq-Qərb. <http://ebooks.azlibnet.az/book-qUreBt0n.html>
3. “Azərbaycan” portalı. www.azerbaijan.az
4. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Statistika Komitəsinin rəsmi internet sahifəsi. <https://www.stat.gov.az/>
5. <https://aircenter.az/uploads/files/koronavirus.pdf>
6. Azərbaycanda iqtisadi islahatların həyata keçirilməsi xüsusiyyətləri və problemləri. Xüsusi buraxılış (COVID-19), Bakı-2020
7. Azərbaycanın statistik göstəriciləri.
8. Bağırzadə E. (2011), “Bağımsızlığının XX. Yılında Azərbaycan Cumhuriyeti Ekonomisi”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Güz (15), s. 277-312
9. IMF, World Economic Outlook, October, 2014,
10. The World Bank: Azerbaijan,
11. World Economic Forum, The Global Competitiveness Report 2014-2015,
12. <http://www.maliyye.gov.az/static/12/dovlet-borcu>
13. <https://customs.gov.az/az/faydali/gomruk-statistikasi/>
14. <https://marja.az/60395/2021-ci-ilin-dovlet-ve-icmal-budcelerinin-ilkin-gostericilerine-dair-aciqlama>